

Lovász Réka

SZEMELVÉNYEK A MEZŐPANITI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG 19. SZÁZADI ÉLETÉBŐL A LEVÉLTÁRI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

1. Bevezetés

Tanulmányomban a mezőpaniti református egyház működését, valamint az egyháztagok életét vizsgálom az 1839 és 1869 közötti évekből, az időszakot átfogó *Egyházközségi jegyzőkönyv* alapján. Célom rávilágítani arra, hogy egy korabeli feljegyzéseket tartalmazó irattömb milyen mértékben tükrözi a helyi közösség egyházi életét, szokásrendjét, magatartását. Feltár-e egy egységes képet az egyház és a falu lakossága közötti szerves kapcsolatból, vagy csak néhány töredéket, információt közöl, emlékeztetés végett vagy felsőbb rendelkezések végrehajtásaként. Tudatában vagyok annak, hogy egy történeti korszak közösségi mentalitásának rekonstrukciója akkor lehet többé-kevésbé sikeres, ha a vizsgált forrás elegendő területről tár fel adatot, és ha ezek az adatok elégséges információmennyiséget szolgáltatnak egy történeti antropológiai elemzéshez, ez esetben egy egyházközség működésének feltáráshoz. A kutatónak összefüggéseket kell keresnie, azaz figyelnie kell arra is, hogy mi az, ami összekovácsolja a különálló bejegyzéseket, hogyan rajzolódik meg egy átfogó kép a korszakról, a faluról, vagy hogy mi az, ami megakadályozza a számos részlet összefonódását.

Részletesen elemzem, hogy mennyit árul el ez a 30 évet felölelő jegyzőkönyv az egyház szerepéről, gazdasági helyzetéről, a mindennapokra gyakorolt hatásáról, az egyháztagoknak az egyházi életben elfoglalt helyéről, különösen odafigyelve az ismétlésekre, visszautalásokra és nem utolsósorban a sorok közötti jelentésre, hisz ezek a kohézióteremtő elemek tehetik folytonossá a kisebb-nagyobb különálló egységek olvasatát.

Az írásban kodifikált jog és a szokásjog viszonya sem elhanyagolható kérdés egy rendeletet tartalmazó jegyzőkönyv esetében. Vajon jelen esetben feltételezhető-e, hogy a hétköznapi életben a szokásjog lépett érvénybe, és a jegyzőkönyvet a problémás esetek megvitatásánál vették igénybe, hisz az írott jog nem fedte le a joggyakorlás teljes területét, azaz e kettőt egymást kiegészítve létezett?

A mezőpaniti református egyház kéziratárában, a parókia a lelkészi irodájában található ez a 30 évet átfogó jegyzőkönyv. Az itteni iratmennyiség jelentős, a különböző korszakokból fennmaradt könyvek száma több tucatra tehető.

Az eddigi egyháztörténeti és egyházi néprajzi kutatások többnyire ugyanazon források használatára szorítkoznak, „egyháztörténet és egyházi néprajz, – ugyanannak az érmének két oldala. Az egyháztörténetírás elképzelhetetlen a népi élet, jellem, vallásosság, és szokások megírása nélkül. Az egyházi néprajz az egyháztörténetírás szerves része, s így egy adott egyházközség területéhez kapcsolódó egyházi néprajzi anyagfeldolgozása a gyülekezettörténet-írásnak is feladata.”¹ A néprajzi vonatkozású munkák azonban jóval alulmaradnak az egyháztörténeti munkákhoz képest, és leginkább ezekbe beépülve jelennek meg.

Az egyházi néprajzzal foglalkozók olyan forrásokat tárnak fel, mint egyházlátogatási naplók, jegyzőkönyvek, egyházi, egyházmegyei összeírások, kéziratok prédikációgyűjtemények, kéziratok gyülekezettörténeti munkák, egyházközségi jegyzőkönyvek, lelkészi, tanítói életrajzok, önéletrajzok stb.²

A megjelent munkák közül alább leginkább olyanokat említek meg, amelyekre a későbbiekben is fogok hivatkozni. A források száma jelentős, az ezzel kapcsolatos szervezett néprajzi munkák azonban nem olyan régóta kezdődtek el. Nagy előrelépést jelentett ezen a téren a *Vallási néprajz* kiadványsorozat, amely 1985-ben indult el. A körülötte szerveződő munkacsoport kutatási programokat kezdeményezett a református és unitárius népi vallásosság tudományos kutatása terén. A kutatók jelentős történeti anyagot tártak fel a Küküllői Református Egyházmegye levéltárából, többek között vizitációs jegyzőkönyveket, protokollumokat, synodusi jegyzőkönyveket ismertettek.³ A megjelent tanulmányok közül megemlítem Barabás László eklézsiakövetésről szóló tanulmányát, Szabó György elemzését a pápai gyülekezetben található forrásokról, valamint Sándor Attila közleményét a sövényfalvi gyülekezet vallásos életéről. A református forrásokkal foglalkozó

¹ SZABÓ György 1991, 94–95.

² Uo., 109–111.

³ TÁNCZOS Vilmos 2007, 82–83.

kutatások közül még megemlíteném Csáki Árpád és Szöcsné Gazda Enikő orbaiszéki református egyházlátogatási jegyzőkönyveket közzé tevő munkáját, amelyet azért emelek ki, mert az általam vizsgált jegyzőkönyvek közreadásakor nagy segítségemre volt ennek a munkának a szövegközlési módszere. A katolikus feltárások terén is nagy változás ment végbe az utóbbi években. Igen öröndetes, hogy az *Erdélyi Római Katolikus Levéltárak* sorozat keretében 2006-ban elkezdődött a gyulafehérvári érseki levéltár és a plébániai levéltárak repertóriumainak közreadása. A sorozatnak eddig három kötete jelent meg, Szögi László és Bernád Rita munkái. Korábban katolikus vonatkozásban Kovács András és Kovács Zsolt katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyveket tett közzé, Sávai János szegedi kutató pedig székelyföldi katolikus plébániák levéltári anyagait publikálta.⁴ A katolikus adatokat feltáró munkák közül is kiemelnék egyet, amely nélkülözhetetlen volt munkámban. Bárth János monográfiája a székelyvársági hegyi tanyák népének vallásos életéről nagy segítségemre volt a szerkesztésben, a számos adat csoportosításában.⁵ Munkámmal én is hozzá szeretnék járulni a kutatások eredményeihez, azáltal, hogy egy mindeddig alig figyelembe vett egyházközségi levéltárból közlök és értelmezek néhány jegyzőkönyvet.

A vizsgált kézirat papírkötéses, nagyméretű könyvben található. Mérete: 27 × 41 cm. Kötéstábláján a következő felirat áll: „A Mezőpaniti ev. ref. Szent Ekklesia Jegyző Könyve mely a felsőbb rendeleteket, körleveleket, ekklesiai határozatokat tartalmazza 1840től fogva 1864ig”. A felirat – az írásképből, helyesírásból ítélve – közvetlenül azután keletkezhetett, amikor még bejegyezték a jegyzőkönyvbe, azonban az évszám nem pontos, már 1839-től található adatok, egészen 1869-ig. Az írás az évek során nagyon elhalványodott, mára már alig látható.

A címlapon két bejegyzés is megjelenik, az egyik címként funkcionál: „Felsőbb rendeletek, körlevelek és egyházközségi kebli határozatok jegyzőkönyve. (1839-től–1867-ig)”. A lap alján egy másik a könyv tartalmát és szerkezetét ismerteti:

„E könyv beosztása

1. A felsőbb rendeletek, körlevelek találhatóak e könyvnek első 142 lapján, továbbá e könyv utolsó lapjait képező 143–232 számozású oldalakon.

2. Az egyházközségi kebli határozatok feljegyezve találhatóak közvetlenül a 142ik lap után következő külön számozott 61 oldalon”.

A két bejegyzés egy időben íródott, és valószínűleg utólag, pontosabban jóval később, mint a könyv többi bejegyzései, erre utal a helyesírása, ami már egészen közel áll a maihoz, megfogalmazása, valamint a tinta

épen maradt színe. Ezek a levéltár többi könyvétől való megkülönböztetés miatt íródhattak.

A forráscsoport címe – Egyházközségi jegyzőkönyv – piros ceruzával íródott. Első sorai a keletkezésének körülményeit ismertetik, elmondják, hogy mi is ez a könyv, mit tartalmaz, mikor és mi okból született, és hogy ki készítette: „A M. Paniti Helvetiai vallást Követők Nemes Megyéje Jegyző Könyve, a Megye, és Választmányosság Határozataira nézve, az 1839ik Év, November holnapja 15ik napjától kezdve, mellyet a Nemes Szent Ekklesia kivánságából, a Felsőbb rendelések nyomán készítettett Fő Számadó Megye Biro, nemes, és vitézlő vitézlő Kis uttzai Bartha István Uram”. Már e rövid, de tömör bejegyzés arra enged következtetni, hogy a továbbiakban is pontos feljegyzések következnek.

A fent említett napon egy ezelőtti, szeptemberi gyűlést is bejegyezték, utólag „a jövőre való megtartás véget” (1. old.). Ekkor, 1839. szeptember 8-án merült fel először a jegyzőkönyv elkészítésének a kérdése, mivel „Jegyző könyv nélkül sok kárai vadnak a nemes Ekklesiának a végzések nagyobb része mint füstbe, és felejtékensébe merülnek”, és ekkor bízzák meg a megyebíróat az elkészítésével, elhatározzák, hogy jegyzőt választanak, felesketik, aki majd minden alkalommal beírja a „nms Ekklesia, és Előljárosága végzéseit” (1. old.).

Amint a címlapon található két megjegyzés is tudatja, bemásolt körlevelek között található, néhány üresen hagyott oldal választja el őket egymástól. A kötet oldalszámozása három részre tagolódik, ebből a jegyzőkönyvek terjedelme 79 oldal, amelyből hatot kihagytak, valószínűleg azért, hogy majd utólag pótolják, ez azonban elmaradt. Ezt azért is feltételezem, mert az oldalszámzás folytonos, nincs megszakítás, a 21. oldalszám azonban egyértelmű tévedés miatt kétszer szerepel.

A gyűlések időrendi sorrendben vannak bejegyezve, kivéve egy alkalmat, amikor utólag jegyzőkönyveztek. Az utólagos beírást közlik, megindokolják. Néhány év teljesen kimarad. A többi években leginkább három-négy alkalommal gyűltek össze, de az is előfordult, hogy évente hat gyűlést is összehívtak, ha sok volt a teendő. A már említett időszakban ebbe a jegyzőkönyvbe 66 gyűlést jegyeztek be, ezek között található megyegyűlés, választmányi gyűlés, közgyűlés és presbiteri gyűlés. A leggyakoribb a megyegyűlés. Az összejöveteleket a tanulószobán, vagyis a tanító házában, a megyebírónál vagy a parókián tartották. Ez alatt az időszak alatt két lelkesze volt a gyülekezetnek, és egy esperest is megemlítenek, Musnai Józsefet. A harminc év magába foglalja az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc évét is.

⁴ TÁNCZOS Vilmos 2007, 83.

⁵ BÁRTH János 2006.

Ha a jegyzőkönyvet összességében nézzük, a dokumentum szerkezeti szempontból változó. Egy ideig összefüggően, folytonosan írták a problémafelvetést, valamint a hozzá tartozó határozatot. A lelkészváltással jól látható a jegyzőkönyv szerkezetének átalakulása, sokkal áttekinthetőbb lesz, és a lényeges dolgokra szorítkozik. Ezután a megvitatandó kérdéseket a jegyzőkönyv bal oldalára írják, a határozatokat meg a jobb oldalára, de nem közvetlenül mellé, hanem ez alá. Így nem csak könnyen áttekinthető, hanem könnyen olvashatóvá, rendszerezetté válik a szöveg, a tájékozást, visszakereshetőséget is nagymértékben megkönnyíti. Már első ránézésre jól látható, hogy milyen gyűlésről van szó, és hány kérdést vetettek fel, illetve oldottak meg aznap.

Ritkábban aláhúzások is előfordulnak a szövegben, erdők nevei, személynevek, pénzösszegek, néha tisztségnevek (rendes jegyző, táblabíró), nem következetesen aláhúzva jelennek meg, emellett a határozat előtt megjelenő szavakat (határozatott, határozás) is helyenként aláhúzzák. A szövegben néhol utólagos, ceruzával való aláhúzásokat is találunk, ezeket a szövegközlésben lábjegyzetben közöltem.

A kérdésköröket megszámozzák, egy-egy gyűlésen felmerülő kérdéskörök száma változó. Ez az évtől függ, pontosabban az időszak problémáitól, valamint attól, hogy hány gyűlés volt abban az évben, mert ha több, akkor a problémák megoszlanak. Van úgy, hogy csak egy témát fejtegetnek, máskor viszont akár hetet is. Egy ideig minden összefüggés alkalmával újrakezdek a számozást, majd később folytatólagosan is írják.

Egy gyűlésen készült bejegyzés felépítése szinte mindig ugyanazzal a bevezető formulával kezdődik, „Follyo 1840ik Esztendő Februarius holnapja 15ik napján ezen Nemes Maros Székben MPanitban, a' Tiszteletes Papi Háznál, a' MPaniti Ev Ref. Nemes Ekkla Választmányági Gyűlése tartatván, Tiszteletes Helybéli Ev. Ref Pap Décsei János Ur Elnöksége alatt, a' mikor is”, ezek legtöbbször variálva jelennek meg, később, a lelkészváltástól kezdődően ez is leegyszerűsödik; ezt követik a problémák, amelyek néha a problémafelvető nevét is közlik, például „Megye Biro Siko Sámuel előterjeszti, hogy...”, majd a gyűlésen született határozat, „Határozatott:”, végül pedig az aláírások. Ez utóbbi a legváltozatosabb, leggyakrabban csak a jegyző írja alá, egy-két alkalommal a lelkész és a tanító is, de olyan is előfordul, hogy megjelenik az egész résztvevő neve. A lelkészcsere itt is látható, a második lelkész időszakában már egy aláírást sem találunk.

Állandó téma az egyház anyagi helyzete, a képevel kapcsolatos problémák, javító munkálatok, karban-

tartások, néhány egyházfegyelmi eljárás. Megjelennek azonban jegyzőkönyvekben kevésbé megszokott problémák is, például a szülők panasa a hiányos oktatásról, újság-előfizetés az eklézsia részére stb.

Betűhűen idéztem a jegyzőkönyv szövegeit, ez ugyanis teljes mértékben érthető azokon a részeken, ahol olvasható. Egy rövid időre azonban az egyik lelképásztor veszi át a jegyzői teendőket, akinek alig olvasható a kézírása, így nem is lehet összerakni a feljegyzés jelentését. A többi jegyző viszont olvashatóan ír, gondolataik jól követhetők, élvezhetők. Gyakori rövidítések a jegyzőkönyvben: aa: atyjafia; D: domesticus; Ekl, Ecl/Ekkl, Eccl: eklézsia; Mfk: mint fent kelt; Mk: mint kelt; Ns/Nms: nemes; N. V.: nemes vitézlő; O: oskola; o. f. / o. fr.: osztrák forint; T: tiszteletes; Visg: vizsgáló.

2. Erkölcs és rendszabályozás

2.1. Paráznaság

Az egyház és a presbitérium széleskörű szerepe az erkölcsi problémák megtekintésekor válik a nyilvánvalóbbá. Az egyházi szigor nemcsak a közösség életét befolyásolja, hanem a család vagy akár az egyén viselkedésmódját is számonkérheti. Ezeket az elvárásokat időről időre megszegi a gyülekezet, s ha nem is túl gyakran, de általánosnak mondható a normaszegés. A legjellegzetesebb vétkekre, a legismertebb parancsolatok megszegésére is találunk példát. A paráznaság, a vadházasság, a káromkodás, a lopás tipikus esetei jelennek meg a szokásos büntetőeljárással, az eklézsiakövetéssel, a pénzbírsággal, börtönnel, a feljelentéssel, a bepereléssel.

Szinte mindenütt előtérbe kerül a paráznaság, ha a korabeli jegyzőkönyvek egyházfegyelmi kérdéseiről van szó. Havadon az egyház szigora elsősorban a nemi erkölcs ellen vétőket sújtotta.⁶ Orbaiszéken szintén „a templomi fenyítések történetében a leggyakrabban büntetett vétek a paráznaság volt. E fogalom a múltban jóval tágabb jelentéssel bírt, mint napjainkban: ide tartozott minden házasságon kívüli nemi élet, az ifjak szerelmeskedésétől kezdve a házasságtörésig, a »megbitangozástól« a vadházasságig és a szó mai értelemben vett paráznaságig, kicsapongásig”.⁷ Varga György szerint Csúzán a 19. században „általában kisebb erkölcsi vétségek miatt került az ügy a presbitérium elé”, „de leginkább a házassággal vannak gondok, és ezeket az ügyeket tárgyalta a gyülekezet presbitériuma”.⁸ A mezőpaniti adatok szerint is túlsúlyban vannak a nemi erkölcs megszegőiről szóló feljegyzések.

Egy 1840-es választmányi gyűlésen felmerült Bartha Zsuzsánna esete, aki megszegte „Moses 7ik

⁶ Vö. NAGY Olga – NAGY Ödön 2000.

⁷ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2001, 52.

⁸ VARGA György 2007, 266.

parantsolatját”, vagyis paráználkodott. Az asszony, akit alaposan körülírnak „Kis uttzai Id. Bartha István leánya, Bartha Súsánna, volt Borbély Lőrinczné”, maga jelentkezik bűnei bevallására. Amint azt sikerült kideríteni, ő nem más, mint a jegyzőkönyv készítettőjének, vagyis a jegyzőkönyv első megyebírójának a lánya. A másik félről semmi említés. Vét-két sem kisebb alapossággal részletezik: „mint erő-telen gyarló asszony ember paráznaság vétkével a' a Fő Gondviselést meg Sértette, a' Nemes Ekklésiát, és annak Tiszta életű Tagjait meg botránkozattta, magát pedig meg bestelenitette” (8. old.).

A büntetés a hosszú évek óta használt eljárás, az ekléziakövetés. Ezt a büntetőeljárást sokan vizsgálták, többek közt Tárkány Szücs Ernő írása szerint „a protestáns egyházfegyelem körébe tartozó büntető szokás, illetve büntetőeljárás. A protestáns vallások elterjedésével 1563 óta az egész magyar nyelvterületen alkalmazták, kezdetben a házasságtörőssel, később szinte minden egyházi és világi bűncselekmény elkövetőivel szemben fő vagy mellékbüntetésként”.⁹ „A XVIII. században nagyon elterjedté váltak az egyházi büntetések, a század elején még gyakoribbak a pénzbírságok, a század végén viszont a leggyakoribb fegyelmezési móddá az ekléziakövetéssel egybekötött testi fenyítés vált. (...) A XIX. század végéig még szórványosan fellelhetünk ugyan egy-egy ekléziakövetésre vonatkozó bejegyzést az anyakönyvekben, ezután teljesen nyoma vész Orbai széken. Ma már a nép tudatából a fogalom-elnevezés is kiesett, ez is jelzi a szokás tökéletes kihalását.”¹⁰

Úgy tűnik, az eljárás itt is fellazult, az érintett „a' nemes anya Szent egyházat meg követni kívánja, ki is a' MPaniti Nemes Ekklésia Előljárosága előtt mint bűnös” (9. old.). Tehát az ekléziakövetés csak a gyűlés tagjainak, vagyis az előljárosoknak a jelenlétében zajlott le, és nem az egész gyülekezet előtt, ahogyan az kezdetben szokás volt.

A szimbolikus szokássá vált büntetőeljárás a mezőpaniti egyházban is veszített körülményességéből, mint más helyeken, például Havadon, a parókia irodáján zajlik, a lelkész és egy-két presbiter jelenlétében, az orbaiszéki adatokkal ellentétben azonban a mai napig él. Kósa László szerint a „menyiségi és minőségi elértéktelenedés végleg értelmét veszítette, időszerűtlenné tette e korban az egyházfegyelmet”.¹¹ Jelen esetben csak annyiban nem értelmetlen az egyház szigora, amennyiben fontos a mezőpaniti ember számára a jó híre, márpedig a falun élő embernek még ma is fontos, a mezőpanitinak meg különösen.

2.2. Törvénytelen házasság

A következő, nemi erkölcshez tartozó probléma csak évek múlva bukkan fel, annak ellenére, hogy a kérdés eddig is jelen volt a gyülekezet életében. A törvénytelen házasságban élőkről van szó. A jegyzőkönyvben ez az egyetlen bejegyzés erről, és úgy tűnik, az eset elő sem kerülne, ha nem kapnának erre vonatkozó felsőbb utasítást. A „partiális szék határozata” szerint „kimutatást” kell készíteni a vad-házasságban élőkről. Valószínűleg ott azonnal össze-számolták és írták az érintett párokat, valamint csoportosították is az alapján, hogy jogos-e a törvényes házasság elmaradása, vagy akadálytalan. Az öt felsorolt kapcsolat közül három valóban indokolt, mivel az egyik fél előző házastársától még nem vált el. Dániel József házasember együtt él „Barta Ágnes meg-esett személyel, de öszve nem kelhetnek”, vagy ahol az asszony férjes: Kis Eszterrel „együtt tart” Telmann János „tartalék seregben szolgáló katoná” (53. old.). A harmadik eset is indokolt, bár a magyarázat nem világos: „Mezei Boldizsár egy Szálteleki nővel, ki 22 évet betöltötte ugyan de a' jövő Januárig tövény értelmében meg nem eskettethetik”. Az azonban nem derül ki, hogy milyen törvényre utal, és milyen kapcsolatban áll ez a törvény a nő életkorával. A másik két pár „megeskettethetnének de nem teszik” (52. old.). Magyarázat lehet az egyik esetre az a jogi ok, miszerint a hadi özvegy, jelen esetben Bodó Julianna, Fogarasi János özvegye elveszíti nyugdíját a törvényes egybekeléssel. De ez csak egy feltételezett ok az indokolatlan együttélésre. Büntetésül fel kell őket jelenteni, ha nem intézkednek az egybekelés érdekében.

2.3. Lopás

1853-ban egy lopás is megítélésre kerül az egyik megyegyűlésen. Ez az egyetlen adat, ami a lopásra vonatkozik, ami vagy azzal magyarázható, hogy ritkán volt hasonló eset a harminc év alatt – ez elég valószínűtlen –, vagy azzal, hogy nem jutottak el az ügyek a gyűlésekig, esetleg nem jegyzőkönyvezték ezeket. Az utóbbit látszik igazolni az a tény, hogy a kifosztott személy nem más, mint a tanító. Az ügy ezáltal egyházi ügy, és a lopást már ezért is nyilván vizsgálják. Az eredmény sikeres, a hasáb cserefa „motozás uttyán meg találtatott Deák László pajtá-jaba” (22. old.).

A büntetés típus kiterjedne a lakosságtól való lopásra is, nemcsak az egyház, iskola közvetlen dolga-ira. A kár „fizettettessen meg kettő szerént- # a kőz bátorságsértésért át iratik hosszas ideig valo börtönözésre #” (22. old.). Deák László büntetése mégsem volt ilyen egyszerű, ő ugyanis presbiter volt. Neve

⁹ Tárkány Szücs Ernőt idézi BARABÁS László 1995, 142.

¹⁰ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2001, 50.

¹¹ Kósa Lászlót idézi BARABÁS László 1995, 142.

már 1839-ben megjelenik az első jegyzőkönyvezett gyűlésen, az aláírások között. Később, az 1841-es presbiteri választáson nem az újonnan választottak, hanem a hivataluk folytatására felesketettek között említik, tehát legalább 3 éve, azaz 1839-től már presbiter. Ezekon kívül még egy alkalommal, 1845-ben, szintén csak aláírása szerepel.

A legkevesebb 15 éve szolgáló presbitert utoljára 1853-ban, a lopás kiderítése után említik. Az ügy természetesen a tisztségéből való felmentésével végződik. Még aznap megválasztják helyébe idősebb Barabási Istvánt, és fel is esketik. Nem lehetett tovább a testület tagja, hisz „presbiternek olyanokat választanak, akik az egyházi törvények szerint feddhetetlenek”.¹² Nem is részletezik presbiter voltát, csak a következő pontban szereplő újraválasztásból derül ki.

2.4. Káromkodás

Egy másik, nem ritka bűn is felmerül, a káromkodás, ugyanazon a választmányi gyűlésen, amelyen Bartha Zsuzsánna vétke. Ez az egyetlen jegyzőkönyvezett eset. Arról, hogy milyen gyakran fordult elő a szitkozódás, abban az időben semmi más utalást nem találunk.

A káromkodás szónak több jelentését különböztet meg. Szűkebben értelmezve az istenkáromlás értik alatta, ami magába foglalja a Szentlélek, a szentiségek, a szentek és az egyház szidalmazását is, tágabb értelemben pedig minden durva, trágár beszédmodot. Már a régi korok emberei is különválasztották ezt a két kategóriát, az „Isteni káromkodást” és az „egyszerű káromkodást”, leginkább a büntetés kiszabása végett.¹³ Valószínűleg ez a megkülönböztetés élt a mezőpanitaiak gondolkodásmódjában is, hisz épp emiatt kerülhetett ez az egyházat is káromló eset a gyűlés elé; ha csak egyszerű szidalmazás lett volna, büntetőeljárásra nem került volna sor.

Albert Ernő összefoglalójából jól látható, hogy mennyi minden tekinthető káromkodásnak, ha a legtágabb értelemben vesszük. Míg Mózes könyvében ez még kizárólag az Isten személyét, nevét sújtotta, a kör jól láthatóan kitágult. Újabban a káromkodást összekapcsolják a szidalommal, szidalmazással, gyalázzal, s mindegyiknek közös tartalma, hogy valakit vagy valamit indulatos, goromba, durva, túlzó szavakkal, kifejezésekkel gyaláznak, becsmérelnék.¹⁴ Jelen esetben sem Istent káromolják a bűnösök, az embereket éri a szitokszó, de szintén nem akárhiket. Ahogy a lopás is az iskolamestert érintette, a szidalmazás is az egyház embereinek szól.

A káromkodást pénzbírsággal kellett megváltani, és „a” vizsgáló Biztosság Határozatanyomán, és a Nemes Szék végzése, és Felsőbb rendelkezések szerint, hivatalos Kötelességeknél fogva, a T. Papi, és oskola Mesteri Bért Cum executione hajtották fel”. Ugyanezért a bér begyűjtéséért több egyháztag is durván kinyilvánította véleményét. Ócsároltak mindenkit, akiknek közük lehetett az adóbehajtáshoz: „a Nemes Ekklésiának némely tagjai, az választmányiságot Kutyaáknak, és az anyaszent egyházat Pakulárnak nevezték”. Ezek az emberek nem átkozódnak, nem említik Istent, az ördögöt, és más tipikus, káromkodásokkor használatos szavakat, trágár kifejezéseket, legalábbis ezeket nem jegyzik fel, és nem is utalnak arra, hogy elhangzott volna más is. Ők valójában csak haragjukat, indulataikat engedik szabadjára „becsmérlés-, sértő, megalázó, gyalázó kifejezésekben”.¹⁵ Ezek közül is az egyik nem tűnik annyira jelentősnek, a másik valamivel indulatosabb, gyalázóbb, lévén, hogy az Anyaszentegyházat illeti ezzel a nem szokványos szitokszóval.

Eperjessy Ernőnek a káromkodások funkciója és tartalma szerinti rendszerezését tekintve egyértelműen a becsmérlés kategóriába sorolhatók ezek a szitkok, mivel ez a csoport tartalmazza a sértést viselő személy triviális szövegekörnyezetben való emlegetését.¹⁶

A káromkodó szavakban megjelennek az ősi hitvilág képzetei, a lélekhiedelmek is.¹⁷ Az érintettek egy másik csoportja nem éri be néhány szitokszóval, „mások ismét éppen a fenn irrt okokért olyan gaz embereknek oltásárolták a Presbyteriumnak egy részit, hogy olyan részegesek, hogy még a Kristus Palástját is megiszák”. A magyar szólások között sok hasonló alakú, jelentésű kifejezést találunk, ezek közül a „Beinná a Krisztus köntösét is”, „Krisztus palástját is beinná”, „Elinná a Krisztus palástjáról a csatot” alakokhoz áll a legközelebb.¹⁸ Büntetésükről pontosat nem tudunk meg, csak magáról a szokásos eljárásról „pereltessenek, és a fő szám ado megye bironak, kötelességévé tétetett, hogy azokat ki nyomozván, Citáltassa és hivatalánál fogva perelje meg” (9. old.).

A káromkodás nem ritkán más presbitériumi jegyzőkönyvekben is előfordul. Például Varga György csúzai forrásaiban is megjelenik egy ehhez hasonló eset, miszerint egyik lakos szidta a papot, az egyházat, az egyházi vezetőséget.¹⁹

2.5. Hanyagság

A hanyagság mint mulasztás a bűnelkövetés egyik formája, az engedetlenség erkölcsi kérdéséhez tartozik

¹² NAGY Olga – NAGY Ödön 2000, 392.

¹³ PALÁDI-KOVÁCS Attila 1994, 173.

¹⁴ ALBERT Ernő 2007, 44.

¹⁵ Uo.

¹⁶ EPERJESSY Ernő 1999, 411–412.

¹⁷ ALBERT Ernő 2007, 44.

¹⁸ MARGALITS Ede 1990, 477.

¹⁹ VARGA György 2007, 266.

jelen esetben. Illyés Endre szerint „a magyar ember legszoribb fősvénykedésre képes ott, ahol munkájának, kiadásának rögtöni, közvetlen előnyét és hasznát nem érzi”.²⁰ Az eljárások a többi erkölcsstelséghez hasonlóak, ebből is látszik, hogy a mezőpanitiak is a bűnök közé sorolták. Az első esetben felvázolták a bűnt: „az az ekklesiái épületek ujtására fogadott mesteremberek ételét ekklesiánk tagjai közül többen hanyagul vagy éppen 1850 nem is Szolgáltatók ki mikor kirendeltetnek” (26. old.), valamint a büntetés: „hogy minden egyes ételt kinem szolgáltak kötelező 20 azaz husz ezüst frt fizetni – s ezen büntetés díjt a megye Biro a maga erején mint tiszt adosságot minden külső evőkörben jötte nélkül felvehesse” (27. old.). A munkások intenzív mellőzése mehetett végbe, ha a megye elé került az ügy, s nem lehetett feddással megoldani, hanem pénzbírságra került sor. Nagy valószínűséggel maguk a munkások panaszkozhattak, hisz nemcsak az „ételt ki nem szolgáltak”, hanem maga a munkás is ugyanolyan tipikus magyar ember, aki „megnézi, hogy jó kosztot ad-e a gazda; ha nem, úgy nem is szegődik el”.²¹

De nem csak az ételért felelősök, vagyis az aszszonyok akarnak kibújni feladataik alól, hanem a falubeli munkás férfiak is. A kurátor szerint „mind a gyalog mind a marhával kirendeltettek közül többen sem jelennek meg a megye dolgán s emiatt ekklesiánk sokszor nagy kart vall”. Ezt a kérdést is komolyan kezelik, s látva, hogy másképp nem működik a munka, most is kiszabják a büntető összeget, „még pedig a Szekerrel rendeltettek egy ezüst Rforintig a gyalog napszámot tenni nem akarok 10 ezüst Ftig” (27. old.).

Egy ezekhez hasonló, de nem teljesen kifejtett ügyről is olvashatunk. Két bejegyzés utal arra, hogy úgy általában a különféle ellenszegülésekért konkrétan megszabott büntetés jár, pontosabban egy forint. Az első említés szerint ezt akkor kell alkalmazni, ha „az Eklési Tagjai Közül ennek utánna a kármi Szin alatt Szovával vagy tselekedetivel a Gyülekezett meg botránkozottatná valakit megsértene” (20. old.), majd a már említett hanyagságért: „az Eklésia dolgai folytatására némely egyének teljességgel kiállani nem akarnak; tehát meg határozottattott, hogy mindenki aki ennek ellenszegül, az eddigi mod szerint egy ezüst magyar forintig büntetessék”, ezen kívül pedig a „Papi és Mesteri meg kívántato dolgokra is az irt büntetés kiterjendő” (25. old.).

A hanyagság, ha nem is jelenik meg a jegyzőkönyvben mindegyre, az eddigiekből, pontosabban a büntetőeljárásból levonhatjuk a következtetést, hogy gyakran fordult elő. Az egyháztanács addigi

tapasztalataiból is tudhatta, hogy az embereknek nem sokat jelent a felszólítás, figyelmeztetés, feddés, és ha látható előremozdulást akar, akkor komolyan, a törvényeknek megfelelően kell kezelnie a hasonló eseteket.

3. Az egyház és az oktatás

3.1. Tanítók

A jegyzőkönyv csak két tanítót említ, ezek közül az első Kádár Márton, kinek neve már az első oldalon megjelenik, ugyanis az 1839. szeptember 8-i megyegyűlésen alelnökké nevezték ki erre az alkalomra, valószínűleg azért, mert a lelkész aznap nem volt jelen; ezt a feltevést igazolja az is, hogy az 1840-es gyűlésen már csak mint résztvevőt említik. 1841-ben egy kurátorválasztáson őt is „Votatum Collector”-nak (11. old.) nevezik ki, ez az utolsó bejegyzés róla. A mezőpaniti falumonográfia szerint Kádár Márton 1834–1842 között volt tanító, ezután pedig 1842–1844 között Kádár István került helyére,²² erről viszont itt semmit nem olvashatunk, bár ez időből nincs is csak egyetlen 1842-es feljegyzés. 1847-től már Balogh Mózes neve jelenik meg, mint „o. Rector” (16. old.) a megyegyűlés aláírásai között. Az 1848-as áprilisi megyegyűlésen „ki kiáltották Jegyzőnek Helybeli Rector Balog Uratt”, ezen kívül az 1848-ban megrendezett másik két gyűlésén, valamint az 1850-esen ő látja el a jegyzői teendőket. 1848. július 13-án tartott megyegyűlésen az erdőből begyűlt összeg biztosának nevezik ki két másik személy mellé (19. old.). Az 1865. november 1-jén tartott presbiteri gyűlésen jelenik meg a neve a résztvevők közt utoljára (52. old.). Ő egészen 1871-ig volt tanító, azaz 27 éven keresztül.²³ Bár a jegyzőkönyv nem említi, de ők mindketten kántorok is voltak, tehát kántortanítóként töltötték be tisztségüket. A tanítókat, mint tanult embereket szükség esetén több, alkalmilag megüresedő helyre ki lehetett nevezni, a fő hivatásuk betöltése mellett.

3.2. Oktatás az iskolában

Az iskola az egyházközség fenntartotta és működtette intézmény, a vele és az oktatással kapcsolatos kérdések végigvonulnak az egész jegyzőkönyvön. Már 1839-ben utalnak a később állandóan felmerülő problémákra, utoljára pedig 1868-ben jegyezték be erről, vagyis az utolsó jegyzőkönyvezett gyűlésen. Az 1868-as népiskolai törvénnyel kezdődően az oktatást állami rendelkezések sora szabályozza. Az új, állami oktatási formák megjelenésén és elterjedésén kívül a felekezeti oktatást is szabályozzál, ez

²⁰ ILLYÉS Endre 1931, 55.

²¹ Uo.

²² KONRÁD Béla 1996, 99.

²³ Uo.

alól a református létesítmények sem kivételek. Ezt az időszakot, a népiskolai törvény megjelenése utánit vizsgálja pl. Boldizsár Zeyk Zsuzsa szakdolgozatában, négy kalotaszegi református falu levéltári forrásai alapján.²⁴

Már a jegyzőkönyv első oldalán előkerül az oktatásügy, bár csak utalásszerűen, de már itt megfogalmazódik a két legfontosabb probléma, azaz, hogy a gyerekek nem járnak iskolába, ezért megszorításokat kell tenni, valamint, hogy az „oskola Házok jó moddali elkészítése” (1. old.). Az utóbbiról egyelőre még nincs semmi határozat, csak jóval később, 24 év múlva tűnik fel ismét az iskolaépítés problémája.

1862-ben egy presbiteri gyűlésen kiderül, hogy az oktatási viszonyokkal nem csak a tanítók, hanem maguk a szülők is elégedetlenek. Itt természetesen nem a gyerekekkel van gond, hanem magával a tanítással, vagyis a tanítóval, mégpedig a tanító szigorával. A szülők „panaszolták az ők gyermekeiknek hiányos tanításáról”, és elvárásukat is tolmácsolják a presbitériumnak: „ohajtának hogy az iskolába nagyobb rend és figyelem hozattatnék bé”.

A kérdés nem elhanyagolható, a presbitérium nagyon komolyan kezeli az esetet. Meg is jegyzik a határozatban, hogy azért intézkednek ilyen becsületesen, mert az ügy fontos, tehát nemcsak azért, mert több szülő is elégedetlen; emellett úgy vélik, hogy jobb az óvintézkedés, mint később a „hanyagságból eredhető káros következmények” orvoslása. A magyarázkodás érthető: ők is felelősek a tanító munkájának a számonkérésében. A határozatból ki is derül, hogy a presbitérium belátja a tanító körüli problémát, mivel lelkiismeretesen eljár az ügyben, és nem hárítja el a panaszt: „helybeli iskola tanító, atyánkfia kéressék föl barátságosan a gyermekek körüli szorosabb vigyázatra és a tanításnak szorgalmasabban való folytatására” (43. old.).

Ezzel még nem elégednek meg, megbíznak tizenkét presbitert, hogy „naponként egy egykétyszer dél előtt és dél után tartsa Kötölösségének az iskolaházba meg fordulni”, hogy a tanítást és persze a gyermekek magaviseletét is megfigyelhessék. Annak ellenére, hogy a tanulólétszám nagyon alacsony, hat év múlva sem éri el az ötvenet, viszonylag nagy presbitercsoport van megbízva az ügygel. Ez is azt jelzi, hogy az egyház nagy figyelmet fordít az oktatásra. A gyűlésen nemcsak a helyzet javításáról gondoskodnak, hanem a változás bizonyítására is gondolnak. Utólag le kell jegyezni, vagy jegyeztessék a történeteket, „hogy így a tanítás sikere valósággal Kitévnyék” (44. old.). Úgy tűnik, a jegyző készített külön erre a célra való jegyzőkönyvet.

3.3. Az iskola építése

1862-ben a vizsgáló bizottság küldötte, Péterfi József, miután elolvasta a bejegyzéseket, megjegyzésében kiemelte az iskolaépítést, amelyet ő is szükségesnek látott, és „annak tellyesedésbe vételét” ajánlotta” (45. old.). 1863-ban, egy év múlva az új iskola építése is előhozódik a templom fedelének kicserélése mellett, vagyis az ezekkel járó pénzproblémák.

Csak három év múlva, 1866 januárjában jelenik meg ismét az építkezés, egy „derekas megye gyűlésen”, és egyre türelmetlenebbek már az emberek: „eklésiánkra nézve sürgető szükség lenne egy tanuló gyermekek számára építendő alkalmas tanuló helyiségről gondoskodni” (54. old.). Ezúttal valóban tettek valamit az ügy érdekében.

Sikerült biztos pénzforrást találniuk, de az eljárás körülményes és láthatóan sok időbe fog telni. A Tyúkszó erdő alját adnák el, de ehhez engedélyt kell kérniük: „találtassék meg Eklésiánk által az illető egyházmegyei tanács egy okiratos kérelmében”. Az érv sem maradhat el a kérésből, amiből szintén jól látható, hogy komolyan kezelik az ügyet: „mi a mostani pénz szűk volta mellett is hajlandok vagyunk egy jó alkalmas iskolaház építésére” (54. old.).

Ebben a kérelemben tehát nemcsak egy új ügyről, az iskolaépítésről akarnak szólni, hanem egyúttal, ha már írnak a tanácsnak, egy három (vagy négy) évvel ezelőtti problémát is le akarnak zárni. Ez szintén pénzzel kapcsolatos, az egykori cserepezésre kivett összeget még nem fizették vissza, és azt szeretnék, ha az egyházmegyei tanács elengedné a tartozást, egyszerűen azzal érvelnek, hogy a „jelen pénz állásában azt visszafizetni képtelenek” (55. old.). Ezek szerint már hozzákezdene egy újabb építkezéshez szükséges pénz beszerzéséhez, csak még az eddigi ügyek sincsenek befejezve.

Ez év következő megyegyűlésén, márciusban kiderül, hogy „Február hava másodikán” már el is küldték az említett „kérelmet”, s már a válasz is visszaérkezett, ez azonban nem biztató, „csak készpénzért engedtetik meg az elárverezés így pedig vásárló bajosan találtatik”. Így hát újabb kérelemhez folyamodnak, megpróbálnak legalább májusig engedélyt kérni a pénz kifizetésére.

Szintén 1866-ban, októberben egy presbiteri gyűlést is tartottak, valószínűleg csak emiatt a kérdés miatt, mert más témát meg sem említenek. Kiderül, hogy még márciusban megkapták a választ, ezúttal a tanács beleegyezett az árverésbe. A sikeres dolgokat ritkán jegyzik fel konkrétan, leginkább egy újabb probléma kapcsán derülnek ki, ahogy jelen esetben is. Hiába a „felsőbb beleegyezés”, mert „vásárlók tellyességgel nem jelentkeztek”. Ezúttal az esperesi

²⁴ BOLDIZSÁR ZEYK Zsuzsa 2010.

hivatalt is bevonják az ügybe, megkeresik, azért, „hogy most mig másutt nem adnakel addig adodjék el a kérdés alatti erdő alya” (56. old.). Úgy tűnik, abban reménykednek, hogy az esperes segíti őket, hogy erről a területről adódjanak el előbb a fák.

A következő évben, 1867 januárjában megszármolták a Tyúkszó erdőben levő „szálasfákat”, 1048-at találtak. A márciusi közös megyegyűlésen újra előkerül a lehetőség. Most azonban elhatározzák, hogy kivágják ők maguk a fákat: „gyéríteni igen hasznos lenne”, nemcsak az erdőnek, hanem a szóban forgó építéshez szükséges pénz beszerzéséhez, enélkül ugyanis „főleg az építendő iskola házhoz anyagokat szerezni lehetetlen” (59. old.). Ehhez ismét az egyházmegyei tanács beleegyezését kell kérni.

Ugyanebben az évben, a májusi megyegyűlésen már a munkálatok körülményeiről egyezkednek, valószínűleg a pénz beszerzésének a gondjain s az engedélykéréseken egy évi próbálkozás után sikerült túllépni. Újabb problémák sorakoznak: „jó eleve gondoskodjék a nemes ekklá helyiségről, hogy hol, és egyénekről a kik a kőmives pallér által készített tervben meg kívánható mennyiségű téglát kivessék”, de a munka beindult, „két ahoz értő maros szt királyi téglá vető u. m. Varga Zsiga és Grekuj Andris ajánlkoznak” (60. old.), kitűzik a munka elkezdésének a dátumát is, a szerződés kötést meg a presbitériumra bízják. Ezen az összejegvetelen is csak ez az egy ügy került vitatás alá, és a továbbiakban is már csak ezzel foglalkoznak.

A következő és egyben az ezzel foglalkozó utolsó megyegyűlésen a téglavetés kérdése kerül a központi helyre. A júliusi feljegyzésekből kiderül, hogy valóban megkezdődött a téglavetés. A soron következő ügyek már nem is tekinthetők igazi problémáknak, közülük az első az, hogy „az ekklésia szalmája nem fog elégséges lenni” a téglavetéshez. Ezek könnyen meg is oldhatók, nem is igen bajlódnak vele, tömören megfogalmazzák a határozatot, jól látható, hogy a munka bonyolultabb felén már túlestek. A második szintén a tüzelőanyaggal kapcsolatos, az e célra kivágott fák ugyanis még nincsenek beszállítva az erdőről, és „az erdő pásztor több ízben panaszt, hogy az ottjárók tördelik a fák ágait”. A határozatot még az előzőnél is rövidebben fogalmazták: „Kötelességévé tétetik gondnok aanak a levágott fákat 3 nap alatt betakaríttatni” (61. old.).

Az utóbbi évek gyűlésein szinte csak az iskola-építéssel foglalkoztak, a pénzszerzés, az engedélykérés, a munkások felfogadása, a munkálatokba való besegítés lefoglalta a presbitériumot és a gyűlések tagjait. Ebben azonban az is benne van, hogy a hétköznapi életben is az oktatás foglalta el a központi szerepet. Viszonylag sokan kapcsolódtak az ügybe,

szülők, munkások, az egyházmegyei tanács, az esperes. S hogy észlelhető-e a várt javulás, arra választ ad a jegyzőkönyv utolsó bejegyzett adata.

Az utolsó bejegyzésről nem tudni, mikori, csak az esemény dátumát jelölik meg, valószínű, hogy a bejegyzés is épp ekkor keletkezett. 1868. április 5-én „a M Paniti egyházban az oskolába járt gyermekek vizsgálata megtartatván, az eredmény kielégítőnek találtatott a körülményekhez – nézve”. Így hát nem voltak hiábavalók az erőfeszítések. Néhány adatot még közöl a rövid beírás, hogy „hogy így a tanítás sikere valósággal Kitűnnyék” (44. old.): „120 iskolaköteles gyermek közül vizsgálatra állott 49”; valamint a tantárgyak: „kecskeméti vallás, Györke utazása, számtan, szavalás, írás, olvasás és ének” (68. old.).

3.4. Vallásos nevelés

3.4.1. Legáció

1856. március 24-én, vélhetően vasárnap, a megyebíró megállította a templomból hazafelé induló megyetagoikat, és – úgy tűnik – ott helyben, a templom előtt rövid gyűlést rögtönzött. Ezalatt mindkét felhozott problémára sikerült megoldást találniuk. Az első a temetők bekerítésének kérdése. A másik egy olyan ügy, amely eddig még nem jelent meg semmilyen formában. Ez az az egyedüli alkalom, amikor szóba hozódik a forradalom is. A korabeli rendeletek, politikai helyzet kapcsány merülhetett fel, hogy a forradalom előtti időkben „ezen virágzó megyébe” „minden innepre legatusok jártak”, s jó volna folytatni ezt a „jotékony” szokást, mivel ez „egy ifju felsegíttését s képezhetőségét előmozdító gyakorlat” is. Hogy valóban jöttek-e ezután legatusok, az ebből a szövegből nem derül ki, csak az, hogy tervbe veszik a régi hagyomány felújítását, minden ünnepre meghívják egy-egy legátust, ahogy ezelőtt is „a Vásárhegyi ev: ref. főtanodából”, fizetésük pedig „2 azaz két pengő rforint” (26. old.) ünnepenként, egyelőre. Az, hogy mikor jegyezték be ezt a templom előtti összejegvetelt, akkor, helyben, vagy utólag, szintén nem következtethető ki.

3.4.2. Katekizáció

A legáció mellett a kátétanulást is megemlíti, 1856 augusztusában, egy presbiteri gyűlésen. Látszólag az új lelkész a hitéletben is változásokat okozott, vagy legalábbis megpróbálta fellendíteni, az eredményekről ugyanis nem szerzünk ismeretet. De már az is újdonságként hat, hogy szóba kerül összesen három alkalommal a hívek hitbeli gyarapodása is, mivel az előző lelkész idejében csak néhány erkölcsi áthágás került megvitatásra a számos gazdasági kérdés mellett.

A probléma ugyanaz, mint az iskolába járással, ha nincs erre vonatkozó hivatalos törvény, megszorítás,

nem tekintik sem a fiatalok, sem a szüleik kötelességüknek az ezzel való komolyabb időtöltést. Bár a lelkész többször is felszólította az érintetteket a vasárnapi templomozás után tartandó órán való részvétellel, semmi változás, nem „akarnak részt venni a katekizációban. Illyés Endre szerint a magyar református földművelő nép „nem szereti a haszontalan tanulmányozást, nem becsüli azt, aminek hasznát hamar nem látja”.²⁵ A példa szegedi, de ez esetben akár releváns is lehet.

A lelkipásztor, miután megelégtelte, hogy figyelmzettetését, utasításait semmibe veszik, felkéri a presbitériumot, hogy az erre vonatkozó „törvényeket fogamatba venni tarcsa legszentebb előljárai kötelességnek”. A határozatból is jól látszik, hogy itt a dolgok nem működnek semmilyen téren zökkenőmentesen, a keményebb megszorításokra, fenyegetésekre még a hit terén is szükség van. A megyebírónak és az egyházfiknak meghagyják, hogy „mind azon ifjakat kik tanításra jární kötelessék felszollitása nem csak hanem szüleiket is hogy ha gyermekeik nem akarják a tanításra bocsátani keményen meg büntettetnek, mely büntetés rajtok, fel is fog vétetni” (28. old.).

Nyolc év múlva, 1864 nyarán egy megyegyűlésen ismét előhozódik a kérdés. A probléma ugyanaz, a helyzet nagyon keveset változott, de ez a kevés is arra utal, hogy bár lassan, de jó irányba haladnak a dolgok a gyülekezet lelki életében. Hogy miért csak ennyi idő múlva kerül elő a téma ismét, annak az is lehet az oka, hogy ez egy tipikus nyári ügy, az összejöveteleket meg leginkább tavasszal tartják. Az előző találkozó is nyáron történt, a mostani is, és bár volt a kettő között 18 gyűlés, ezekből csak négyet rendeztek a nyári hónapokban, a többi mind tavasszal vagy télen volt összehívva.

A megfogalmazás is hasonló az előzőhöz, csak a lelkész most nem előadja, hanem panaszkolja, hogy „a nyári vasárnapokon isteni tisztelet után tartando catechizatoria köteles ifjak közül néha keves máskor egy sem jelenik meg s így az oktatásba részt nem vévén a vallásos életben nem gyarapodhatnak”. Nemcsak az iskolába járást, hanem a vallásos oktatást is komolyan veszi az egyház, a hívek viszont annál komolytalanabban. A határozatból nem tudjuk meg pontosan, hogy hogy is akarnak hatni a gyülekezetre, csak az első lépésbe kapunk betekintést, elrendelik, hogy „12 presbyter aai oszszak föl magok közt az ekklesiát hat részre s párosan járva el írják föl az ifjak neveit s egszersmint

intsék meg mind őket mind szülőiket, hogy ezen szent kötelesség teljesítését fő dolgoknak tartsák. – A névsort pedig adják át T. Papnak” (50. old.). Úgy tűnik, a fenyegetés, büntetés helyét átveszi a rábeszélés, a lélekre való hatás gyakorlása, de hogy a névsorral valójában mi is történik ezután, az nem derül ki.

4. Összegzés

A jegyzőkönyv első soraiban azt olvashatjuk, hogy a könyv egy bizonyos célt szolgál, az emlékeztetést; ha beleolvassuk a tartalmába, látjuk azt is, hogy jegyzőinek állandóan meg kell felelniük a felsőbb rendelkezéseknek, vagyis folyton utasításokat követnek. Ha azonban egészében elolvassuk, rájövünk, hogy ezt a könyvet nem lehet csupán a felsőbb rendeletek okán készült emlékeztető eszközre le redukálni.

Úgy gondolom, hogy ezek a feljegyzések nemcsak töredékeket közölnek, adathalmazt tartalmaznak, és nem is csak bepillantást engednek a közösségi élet számos területére, helyzetébe, hanem folyamatában mutatják be az eseményeket, s ezáltal sikerül hűen körvonalazniuk a korabeli egyházi életet. Nemcsak hogy elegendő adatot, információmennyiséget tár fel a forrás, hanem megérteti velünk a kor eseményeit, rendszabályzatát, azáltal, hogy nemcsak a gyűlések kivonatait közli, kényszerűségből, hanem részletekbe menően, alaposan, helyenként mondhatni jókedvvel vagy épp ironikusan ábrázolja a történeteket. Így megismerhető több különböző perspektívából az egyház és a gyülekezet közötti sokrétű kapcsolat, kezdve a magánélettől el egészen a politikáig, hogy csak két szélsőséget említek.

Ami megakadályozhatná a részletek megértését, az a néhány kimaradt év lehetne, azonban annyira gyakoriak a visszautalások, hogy szinte azt is tudjuk, hogy mi történt azokban az években, amelyekről semmi feljegyzés sincs. Ezenkívül több az elírás, amelyeknek ha utánaszámolunk, tisztázódnak a félreértések, vagy a néhány kihagyásos bejegyzés a számos hasonló esetből szintén kikövetkeztethető. Nem egy rész van azonban, amely nem érthető, és nem is következtethető ki. Úgy vélem, hogy épp ezekkel, az érthető és érthetetlen, feltételezhető és kikövetkeztetett, vélt vagy félreérthetetlen adatok segítségével lehet összerakni a kusza utalásrendszer és rekonstruálni a mezőpaniti református egyházközség korabeli életét.

²⁵ ILLYÉS Endre 1931, 69.

Irodalom

- ALBERT Ernő
2007 Káromkodás. Csíki és háromszéki adatok, in: S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, 7, II, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 43–58.
- BARABÁS László
1997 Eklézsiakövetés a székely „protestáns Szentföldön”, in: Küllös Imola (szerk.): *Vallási néprajz*, 7, Akadémiai Kiadó, Budapest, 141–160.
- BÁRTH János
2006 *Jézus dicsértessék! A székelyvassági hegyi tanyák népének vallási hagyományai*, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 59–122.
- BERNÁD Rita
2006 A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára II. Oklevél és iratjegyzések. Canonica Visitatiok mutatója, *Erdélyi Római Katolikus Levéltárak*, 2, Gyulafehérvár–Budapest.
2009 Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári-, Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertórium, *Erdélyi Római Katolikus Levéltárak*, 3, Gyulafehérvár–Budapest.
- BOLDIZSÁR ZEYK Zsuzsa
2010 *Felekezeti iskolák átalakulása a XIX–XX. század fordulóján. Négy kalotaszegi település iskoláinak átalakulása levéltári források tükrében*, Szakdolgozat, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.
- CSÁKI Árpád – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (közveteszi, bev., jegyz.)
2001 *Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei*, I., 1677–1752, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- EPERJESSY Ernő
1999 Szitkok – átkok – káromlások. Adatok a káromlások néprajzához, *Ethnographia*, CX, 2, 399–414.
- ILLYÉS Endre
1931 *A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára*, Szeged.
- KONRÁD Béla
1996 *Mezőpanit. Falumonográfia*, Alutus Kiadó, Csíkszereda.
- KÓSA László
1990 Protestáns egyházas szokások és magatartásformák, in: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar Néprajz*, VII, Akadémiai Kiadó, Budapest, 443–481.
- MARGALITS Ede
1990 *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 477.
- NAGY Olga – NAGY Ödön
2000 Havad erkölcsi élete, in: Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 387–410.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila
1994 Régi hatóságok harca a káromkodás ellen, in: Kisbán Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és a központi irányítás*, MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 173–184.
- SÁNDOR Attila
1991 Sövényfalvi adatok a Küküllői Református Egyházmegye Kézirattárából, in: Dankó Imre – Küllös Imola – Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz*, 5, Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 203–226.
- SZABÓ György
1991 A pápai gyűjteményben található vallási néprajzi források, in: Dankó Imre – Küllös Imola – Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz*, 5, Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 94–120.
- SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
2001 Orbai széki eklézsiakövetés a XVII–XVIII. században, in: S. Lackovits Emőke – Mészáros Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, 5, II, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 49–56.
- SZŐGI László
2006 A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára, *Erdélyi Római Katolikus Levéltárak*, 1, Gyulafehérvár–Budapest.
- TÁNCZOS Vilmos
2007 Magyar vallási néprajzi kutatások Erdélyben (Tudománytörténeti összefoglaló), *Ház és ember*, 20, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 79–118.
- VARGA György
2007 Egyházfegyvelmezés Csuzán a XIX. században, in: S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, 7, I, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 265–270.

**Din viața bisericii reformate din Pănet în secolul al XIX-lea
în oglinda surselor arhivistice**

(Rezumat)

În lucrarea mea cercetez funcționarea bisericii reformate din Pănet și viața membrilor bisericii în perioada 1839-1869 pe baza registrelor parohiale existente în colecția de manuscrise a Bisericii Reformate din Pănet. Analizez în mod detaliat cum relevă aceste registre – ce cuprind 30 de ani – rolul bisericii, rolul în educație, viața morală, reglementarea vieții cotidiene, locul membrilor bisericii în viața religioasă. Scopul meu este de a releva viața bisericii în perioada respectivă, de a examina relația dintre biserică și enoriași.

**From the religious life of the church of Mezőpanit (Pănet)
in the 19th century from the perspective of archive sources**

(Abstract)

In my paper I study the function of the calvinist church of Mezőpanit, as well as the life of the members of the church in the period between 1839–1869 according to parochial registers covering this period from the archive of manuscripts of this church. I make a detailed study of how much these registers – covering 30 years – tell us about role of the church, the influence it had on education, moral and everyday life, the members' place in the religious life. My aim is to reveal the life of the church in this period.

